

Проф. др Чедомир ЛУЧИЋ*

ПЛЕНИДБЕНЕ АКЦИЈЕ ИЗ ЦРНЕ ГОРЕ КРАЈЕМ 16. И У 17. ВИЈЕКУ

Црна Гора је ушла у Скадарски санџакат као вилајет.¹ Ипак, послије 8 година (тачније, 1537) поново је за кратко била самостални санџакат.² Разлози за ово су, највјероватније, били у бојазни да не дође до приближавања Млечанима, јер се тада (1537-1540) водио млетачко-турски рат. Требало је и тиме умањити незадовољство народа. Према томе, увођење филурије и издвајање у самостални санџакат има и социјални карактер, а не само политички.³

На основу позива локалном становништву из јануара 1566. године, којим је тражено да се људство укључи у поправку и изградњу фортификационих објеката у Херцег-Новом (те се овај град "јавља заједно са Црном Гором"), неки изводе закључке да је током 1565. и 1566. године била под управом херцеговачког санџак-бега.⁴ То, ипак, не би искључивало плаћање филурије нити враћање на тимарски систем, будући да је у катунима Херцеговине, такође, плаћана дажбина према овим прописима. За размишљање је који би разлози, у евентуално таквом случају, могли утицати да се то уради. Траже се, посебно у чињеници да је, наводно, требало да се Црногорци тако смире у "социјално" приближној средини, или да се "олакша одбрана" од њихових упада и пљачки на овим теренима, па и према Конавлима и Дубровнику.⁵ Свакако, више би ваља-

* Аутор је научни савјетник у Историјском институту Црне Горе, Подгорица.

¹ Вилајети су мале територијалне јединице у којима је мањи дио муслиманског становништва.

² Богумил Храбак, *Сјочарско-војничко друштво Црне Горе и његово обуздавање административним мерама*, Историјски записи бр. 1/1987, стр. 46.

³ Богумил Храбак с правом тврди да је издвајање Црне Горе из Скадарског санџаката 1537-1542. скоро заборављено, те "овај моменат готово да није познат нашој науци". - Исто, стр. 46.

⁴ Б. Храбак, исто, стр. 46.

⁵ О пљачкашким упадима на дубровачку територију, детаљније: Б. Храбак, *Уједи Црногораца на дубровачку територију у 16. и 17. вијеку*, Историјски записи, XXX (LI) 1978/4, стр. 32-58.

ло размишљати о неким другим чиниоцима, а могуће и о ширим административно-територијалним промјенама на овим просторима турске царевине. То тим више што је и херцеговачко становништво са преко 60% учествовало у насељавању Катунске нахије (посебно Цуца, гдје је тај проценат још већи), одакле су упадници били и најагресивнији.

Но, ако прихватимо и претходна тумачења,⁶ Турци су се убрзо увјерили у излишност таквих поступака, па су, приликом побуне Брђана и Арбанаса 1567. и 1568. (који су и иначе у црногорском сусједству), извршили нову подјелу и Црну Гору подвели под управу санџака Дукађин, који је (слично овима) био скоро искључиво сточарски. Постојање кадије у Црној Гори, почетком 1569. године, условљава претпоставку да је тада могла (макар и за кратко) бити ван другог санџаката.

Ако би смо то узели као поуздано, онда би било јасно зашто је опет 1570. укључена у Херцеговачки санџакат, да би, убрзо, била враћена Дукађинском.⁷ Наиме, од 1570. до 1573. године води се нови млетачко-турски рат, а у Херцеговини тада има више муслиманског становништва него у Црној Гори, па је требало направити некакву равнотежу и тако их искључити из евентуалног учешћа на страни Млечана.

Међутим, Паштровиће (као такође одметничко племе у сусједству Црне Горе) и даље везују за Дукађин. То се може разумјети тек кад се има у виду чињеница да се у овом санџаку налазило знатно више оружаних снага, које су могле поузданије интервенисати уколико би дошло до покушаја овог племена да се наслања на Млечане.⁸

Из наведеног проистиче да су Турци вршили повремене административне рокаде, из дубљих (и у основи стратегијских) повода. Управо, тако су поступали и раније, све од смрти Скендер-бега Црнојевића.

Ни његово својатање православних предака (пошто је наводно обезбјеђивао "слободу" народу) ту не може ништа помоћи. Он јесте, нема дилеме, у неку руку био њихов наставак (по крвној линији, наравно, иако би се шаливо могло рећи да и крв "поводни"), али то је оформљени мухамеданац са вјешто изнијансиранима манирима у управљању, који су, њему првенствено, а затим и ширим интересима турског царства служили. Одликавајући му државничке квалитете могло би се закључити да та особина ипак није ишла на одмет народу. Видљиво је то из више потврда истих права, која су већ, повељама Црнојевића, била дата манастирима или појединцима (из поклона црквама и слично), што (ни у ком случају) не треба занемарити. Уосталом, због таквих поступака је и запажен у народној традицији.

Одмах послје његове смрти стање се знатно мијења. Према дефтеру 1529-1536. године, види се да је Црна Гора укључена у Скадарски санџакат.

⁶ Ово мишљење заступа и Храбак. Видјети, Б. Храбак, *Сточарско-војничко друштво...*, стр. 47.

⁷ У вези са тим видјети: Г. Станојевић, *Документи о нападу Млечана на Херцеговину 1572. године* - мешовита грађа, књ. 5, Београд, Историски институт 1977/9, 18, 80.

⁸ Богумил Храбак, *Сточарско-војничко друштво...*, стр. 47.

Дукађинским дефтером из 1570. она се назива "Вилајети Карача Даг", што значи Вилајет Црна Гора, и убраја у Дукађински санџакат.⁹ Повремене осцилације и подвођења под управу другог санџак-бега били су искључиво везани за безбједносне мотиве. "Млечани су за читаво то време сматрали Црну Гору турском територијом и са Црногорцима поступали као са турским поданицима", тврди Ђурђев и наставља: "Турци су, такође, Црну Гору сматрали својом територијом и односили се према Црногорцима као према својим поданицима".

Ове тврдње нијесу овлаш засноване. Темеље се оне на необоривим доказима млечачког или турског поријекла, као и на домаћим изворима.¹⁰

Што се тиче упада Црногораца на територију која је тада припадала Млечанима или Дубровчанима, сачувано је довољно докумената.¹¹ Занимљиво је да су везе Дубровника и Венеције са становништвом Црне Горе, у 16. вијеку, биле више инициране потребом заједничког отпора османлијама него четовањем и упадима, што се јавља касније, тј. у 17. и нарочито у 18. стољећу. Но, не може се рећи да је и раније територија на којој је Дубровачка Република имала своју власт била поштеђена од повремених упада са црногорске стране, али они нијесу били јаче изражени.

У љето 1517. године (тачније, 6. августа) сенатори Дубровачке Републике су расправљали о доласку војске из Црне Горе, те да треба појачати страже на дијелу Конавала и свим правцима из којих би се то могло очекивати.¹²

И наредне, 1518. године упадале су чете из Црне Горе и сусједних херцеговачких племена, па су Дубровчани у вези са тим обавјештавали турске власти како би се упади предуприједили. Ипак, херцеговачка племена (посебно Зупци) то су више радила под притиском четовођа из Црне Горе. Ово потврђује чињеница да се они касније јаче супротстављају и одбијају пружање помоћи таквим упадничким дружинама.¹³ Но, поред

⁹ М. Драговић, *Прилози за историју Црне Горе*, 257-260; такође, Б. Ђурђев, *О одласку црногорског владике Пахомија у Цариград у другој половини 16. века*, Историјски часопис, САНУ, 1949-1950. књ. II, стр. 135-143.

¹⁰ Детаљније: Ј. Томић, *Полиитички однос Црне Горе према Турској 1528-1684. године*, Глас СКА, 1904, LXVIII, стр. 1-107, гдје је изнесен сијасет докумената. Такође: Х. Хаџибеговић, *Турски документи Грбљске жује из 17. стољећа*, Прилози за оријенталну филологију I, 1950, стр. 28-49. Исто тако, Кадијски "хуџет", који датира из 1674. године. Наводи га М. Драговић у цит. раду, *Прилози за историју Црне Горе*, 257-260; као и поменута расправа Б. Ђурђевог, *О одласку црногорског владике Пахомија у Цариград у другој половини 16. века...*, стр. 135-143. Упоредити и са: Б. Храбак, *Сјочарско-војничко друштво...*, на више мјеста.

¹¹ Детаљније: Б. Храбак, *Ујади Црногораца на дубровачку шеријорију у 16. и 17. веку*, Историјски записи, година XXXI (LI) књ. XXXVII, 1978/4, стр. 32-58.

¹² Дубровчани те упаде не именују другачије него, "pro residento exercitui de Cernagoga", што ће рећи, "војска из Црне Горе", Б. Храбак, *Ујади...*, стр. 34.

¹³ У тим обрачунама рањен је и зубачки старјешина Гргур, од чега се лијечило у Дубровнику. Чак је долазило до сукоба између херцеговачких и црногорских племена, јер четовође из Црне Горе пљачкају и по Херцеговини (1519. године). Б. Храбак, *Ујади...*, стр. 35.

свега, што је вријеме више одмицало, овакве пљачкашке акције се све више настављају. Мотиви за то су, у првом реду, значајни плијен који су могли наћи у нешто економски моћнијој Херцеговини, а посебно у Дубровнику.¹⁴ Овим су, истовремено, појачавани немири, јер херцеговачка раја није могла издржавати ионако тежак тимарски систем, а немоли и додатне зулуме изазване пљачкашким походима из Црне Горе.¹⁵ Не треба заборавити да је та тзв. "војска" тада служила и у саставу турских формација званих мартолози.¹⁶

С обзиром на околност да је на терену Конавала већ у 16. вијеку био насељен дио становништва из Црне Горе,¹⁷ а неки чак и по сусједним острвима (Лопуд), па и у самом Дубровнику, нереално би било претпоставити (а за то нема ни доказа) да су се ови повезивали са својим матичним племенима приликом упада. Ако је и било таквих веза, свакако су се брзо прекидале, јер се и досељено становништво претапало и поступно асимилovalo.

Од 1520. па све до 60-тих година 16. стољећа нема поузданијих података о упадницима из Црне Горе, али има о пљачкама који на такве закључке наводе.¹⁸

Тако је у првој половини 1564. године рјешаван спор, код новског кадије, везан за пљачку једног Турчина, али и (опљачканих) кметова из дубровачке жупе.

Пошто су обје стране биле оштећене може се претпоставити да су "виновници ове отимачине дошли из Херцеговине и да су прави иницијатори пљачке, а можда и њени извршиоци били Црногорци".¹⁹

Оваква могућност (мада недоказана) наслућује се и по томе што нема било каквих података о међусобним пљачкама,²⁰ код сељака са територије која је припадала Дубровчанима, а ни основа да се тако што догађа. Једноставно, били су у повољнијем имовинском положају па им то ни потреба (у крајњој нужди) није изискивала.

Такође је постојао доста учвршћен поредак права, а и државно-правна лојалност становништва. Насупрот томе (ни тада, а ни далеко касније), у Црној Гори се то није могло успоставити, што значи да је мотивисаност за такве акције тамо била много већа. На то су, уза све, упућивали и економски разлози, које не треба ни наглашавати, тим више што то, најчешће, нијесу организовали ни изводили тотални паупери већ онај, какав-такав, нешто материјално јачи слој.

¹⁴ Б. Храбак, *Дубровачке весџи о Скендер-беџу...*, стр. 423, 426, 427.

¹⁵ О угушвању немира у побуњеним херцеговачким племенима (Зупцима и Ровцима): Т. Поповић, *Турска и Дубровник у 16. веку*, Београд 1973, стр. 110.

¹⁶ М. Васић, *Маршолози у југословенским земљама под турском влашћу*, Сарајево 1967, стр. 35 и даље.

¹⁷ О Далмацији и Црногорском приморју додатно: Глигор Станојевић, *Далмација и Црногорско приморје у време млетачко-турског рата 1537-1539. године*, Гласник САНУ, 1962, XX (1960), стр. 244.

¹⁸ Богумил Храбак, *Уједи Црногораца на дубровачку територију у 16. и 17. веку*, *Историски записи*, III (LI) 1978/4, стр. 37.

¹⁹ Богумил Храбак, *Уједи...*, стр. 37.

²⁰ Изузетак су ситније покраје, којих увијек и свуда има, па и тамо.

Друштвена превирања у Црној Гори, Брдима и сусједној Албанији, повољно су утицала на организовање похода изван, посебно на дубровачке посједе, који нијесу ни могли бити јаче заштићени.

Томе је нарочито погодивала буна од 1567. године, која је захватила поменуте просторе, пријетећи да прерасте у свеопшту акцију поробљеног становништва.²¹ Али, и поред свих напора, неорганизованост и некоординираност у руковођењу учиниле су да се побуна расточи, тј. разбије на локалне терене, без чвршћег повезивања, те тако и угуши.²²

Наравно, велике акције од стране упадника, како оних са терена Старе Црне Горе тако ни оних из Брда или неких херцеговачких племена, нијесу се могле изводити непримијеђено, што значи да су постојале везе са појединцима у племенима, преко којих су и провођене. Како је, у тим случајевима, дијељен плијен остаће то непознаница, али је, свакако, био основни мотив за повезивање организаторима.

Дешавало се да у такве спреге уђу чак и поједини Турци, односно исламизирани Срби који су боље познавали прилике и околности под којима треба извести пљачкашки поход, а то сигурно није рађено забадава. Тако се, крајем 16. и почетком 17. вијека, помиње и неки јаничар, поријеклом из Бањана, са којим су (вјероватно преко његових братственика) прављене комбинације о упадима на подручје које је припадало Дубровнику.²³ Но, било је и других начин. За то можемо узети за примјер Херцег-Нови.²⁴

Средином 1565. године, послје упада сењских ускока на ту територију, дошло је до захлађења односа са Републиком. Новљански прваци су запрјетили Дубровчанима (зато што нијесу спријечили ускоке да их пљачкају) да ће на њих позвати Црногорце и Бјелопавлиће. Из тога би се могао извести закључак да ове није било мука покренути на такве подухвате, јер су се били, тако рећи, "професионализовали" као пљачкаши, "којима није тешко наћи мотив и прилику да се покрену".²⁵

Пошто су Турци прихватили обичајно право, ако није задирало у њихова системска рјешења, дешавало се да на неким теренима (и у сопственом интересу) постављају турске војводе који су (за разлику од капицибаша као неисламизираних) припадали исламској вјероисповијести и организовали борбу са упадницима из других територија, посебно из Црне Горе. Уз то су служили и за гушење локалних немира. Пошто ово није била правна пракса за шире подручје турске царевине, може се претпоставити да су тиме лакше успијевали окупљати локално становништво. Отуда се као турски војвода Бањана и Дробњака у документима помиње неки Синан, за 1522. и 1523. годину.²⁶

²¹ А. Pipidi, *Les danubiens et Lepente II Mediterranee o nella seconda meta del 500 alla luce di Lepanto*, Firenze 1974, str. 302-303.

²² А. Матковски, *Две нејознајне буне у Скадарском санџаку из друђе њоловине 16. вијека*, Историјски записи, књ. XXVII, 1-2/1970, стр. 147-157.

²³ Богумил Храбак, *Уједи...*, стр. 38.

²⁴ В. Винавер, *Доминик Андријашевић*, Годишњак Историјског друштва БиХ, X Сарајево 1959, стр. 376.

²⁵ Б. Храбак, *Уједи...*, 38.

Понекад у критичним ситуацијама (као 1517. године), под управу турског војводе²⁷ придодавани су још Риђани и Никшић.²⁸ Турака (или потурчених Срба, Влаха и других) као војвода било је и прије Синана. Први се помиње Хамза, који је 1505. године држао Требиње и Херцег Нови, а управо те године је овај дио Херцеговине био немиран. Но, како се од марта поменуто (1505) године помиње у својству војводе у Новом и Алија, могло би се закључити да се ради о паралелним дужностима, у интересу сигурнијег организовања.²⁹

Према томе, повремено, комбинаторско, мијењање надлежности и спајање појединих цјелина, долазило је (сем локалних немира) и као последица пробијања одбрамбених бедема од стране уходаних чета из Црне Горе. Треба рачунати и да је на то, додатно, имало утицаја и подстицање од Дубровчана, како би се боље обезбиједили од евентуалних упада са било чије стране. По свему судећи, успјешно им је парирало супротстављање на овај начин удружених Никшића и Риђана, посебно током прве половине 17. вијека, па и касније деценију-двије.

Иначе, Црну Гору су, поред сиромаштине, међуплеменских немира и сукоба на страни, у 17. вијеку задешавале и друге несреће. Слаба, боље рећи скоро никаква (сем примитивно-траварска или враџбинска)

²⁶ Почетком 16. вијека (тачније 1504. године) били су удружени под једно руковођење: Бањани, Дробњаџи и Рудине. Видјети: Б. Храбак, *Херен Вранеш*, *Годишњак Историјског друштва БиХ III*, Сарајево 1955, стр. 64, а 42. Белешка. Иначе, функција као и звање војводе је домаћа установа и у феудалној и племенској структури. Ово и поред тога што га користе Турци или други несловенски живаљ. (Војвода постоји и код Рома и Влаха, који се разликују поријеклом од словенске социјалне категорије која се тако именује). Војвода катуна Храбина (још прије пописа Херцеговине 1477) био је истовремено столачки, а тај крај је још био административно жупа а не нахија, што је турска категорија. Видјети, Б. Храбак, *О херцеговачким влашким кайунима*, Гласник земаљског музеја у Сарајеву, 1956, 33.

Примјера ради, Вукан Вигњевић из Пљеска је 1449. године познат као војвода свих краљевих Влаха у јужној Херцеговини. Исто, 147.

Године 1501. помиње се војвода Миљко Зуровић, а потом у Попову војвода Добриловић, оба као нахијске старјешине. Исто, 147.

Наравно да је кнез хронолошки старија функција јер је окупао више катуна који су се повремено спуштали у ниже предјеле. Тада је војвода војни а кнез самоуправни старјешина.

Напоменимо и да су влашки сточари били војници домаћих феудалаца а доласком Турака постају њихове мартолошке акинџије.

²⁷ Као што видимо, титула војводе је код Турака, а не код хришћанских рајетина. Међутим, није ријеч о преузимању (што је јасно), већ о чињеници да се у нашој историографији (нпр. К. Јиречек - Рдоњић, *Историја Срба II*, 98-99) погрешно, нахијски или племенски главари, у својству муселема (тј. кнезова) називају војводама, што није тачно. Управо, војводе код српског становништва (било оно у Херцеговини, Босни, Црној Гори, Србији или другдје) не постоје све до друге половине 18. вијека. Глигор Станојевић подводи под сумњу постојање титуле војвода и тада. У констатацији је категоричан: "Старјешина племена у Црној Гори звао се кнез". Г. Станојевић, *Црна Гора у доба владике Данила*, Цетиње 1955, стр. 170 - примједба 4.

²⁸ Дакле, повремено.

²⁹ Године 1519. помиње се за војводу у Требињу и Новом Јонус, а касније (1543) Дели Ели. Турци су, каткад, правили одступања у старјешинском постављању, али искључиво кад је то одговарало њиховим интересима. Детаљније: Б. Храбак, *Уједи...*, 39 и 40.

здравствена заштита, условљавала је и појаве епидемије, које су становништво знатније прорјеђивале.³⁰

Мада је мир, како у Црној Гори тако и у Херцеговини, у 17. вијеку релативан, ипак је подношљив све док је избио Кандијски рат 1645. године.³¹ Од почетка 17. вијека (тачније, од Житвадороског мира 1606) па до поменутог рата, границе турске царевине су се учвршћивале, па је и организована будност била изразитија. Међутим, пред почетак рата за Кандију (Крит), удружени поданици Млечана и упадници из Црне Горе су у Коњицу опљачкали сакупљаче султановог харача.³²

У Кандијском рату долази до појачане хајдучије и напада на Дубровник, па Турци изнова обједињују више нахија или племена под управу истог заповједника, како би се лакше штитили. Такав је случај био и са Бањанима и Пивом 1653. године.³³

Дешавало се да пљачкаши из Црне Горе имају у дубровачком сусједству своје сараднике, код којих су остављали плијен као резерву.

О пљачкашким походима оставио је писаних трагова и турски путописац Евлија Челебија, везујући их за 1662. годину. Њих, свакако, треба уздржаније узимати, иако су могући.³⁴

Ови "злићи" су 1663. године пљачкали по Конавлима,³⁵ а 1664. су опљачкали село Мрцине и заплијенили око 400 грла ситне и 300 крупне стоке. Плијен је прегнат до Новог, гдје је један дио остављен код тамошњег првака Главовића, док је други задржан код бега Хаџиалића.³⁶

Карактеристично је да се у том времену појачао и упад ускока на територију Дубровачке Републике, што наводи на помисао да може бити говора о њиховом узајамном дјеловању,³⁷ мада се то не може доказати. Но ако и није било повезаности са акцијама хајдучије из Црне Горе (а дијелом и Херцеговине), остало је више свједочанстава о хајдучкој сарадњи са одговорнима у Боки³⁸ или на другим мјестима у сусједству са Дубровником.³⁹ Стога су ове акције бивале обимније и прије су могле успјети.

³⁰ Г. Станојевић, *Вијести о кући у Црној Гори у првој половини 17. вијека*, Историјски записи, 1964, XVII, књ. XXI, 4, стр. 756-758.

³¹ Г. Станојевић, *Црна Гора у доба Кандијског рата*, Гласник САН, 1952. IV, 1, стр. 377-378.

³² Г. Станојевић, *Из историје Црне Горе у 16. и 17. вијеку*, Историјски записи, књ. XV, бр. 2/1959, стр. 378. Ради потпунијег сазнања о времену пред почетак овог рата видјети: Г. Станојевић, *Неколико докумената из историје Црне Горе прије почетка Кандијског рата*, Историјски записи, 1961, XIV, књ. XVIII, 1, стр. 121-127.

³³ Г. Станојевић, *Југословенске земље у млетачко-турским ратовима 16-18. вијека*, Београд 1970, стр. 238.

³⁴ Евлија Челеби, *Путопис*, Сарајево 1967, стр. 332 (превео Х. Шабановић).

³⁵ В. Винавер, *Дубровачка трговина у Буџарској и Србији крајем 17. века, 1600-1700*, Историјски часопис XII-XIII, Београд 1963, стр. 219.

³⁶ Б. Храбак, *Уједи...*, 42.

³⁷ Г. Станојевић, *Односи Венеције са херцеговачким, брдским и црногорским племенима од ојсаде Коџора 1657. године до почетка Морејског рата*, Историјски часопис, IX-X, Београд 1959, стр. 215.

³⁸ У вези са бокелским хајдучима видјети: Г. Станојевић, *Неколико података о бокелским хајдучима*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 1957, књ. 23, 3-4, стр. 267-270.

³⁹ Б. Храбак, *Уједи...*, 42.

Пошто су у Дубровнику сачувана бројна свједочанства о упадима из Црне Горе на њихову територију, изгледало би "да су стремљења ових, углавном била тамо", што није тачно. Одвијала се она и у разним другим правцима, посебно ка Херцеговини.⁴⁰ У мају 1665. године чета упадника, од око 40 друга из Црне Горе, пљачкала је по Чемерну и околини, са циљем да заплијени имовину из кућа у Загорју, које су припадале паши Ченгићу.⁴¹

Да су разбојничко-пљачкашке чете из Црне Горе тада имале искључиво материјалне (а не било какве политичке) мотиве потврђује, уз изнесене, и низ других података. Не идимо даље од поменутог 1664. године, па ћемо се у то увјерити. Почетком јуна (10), опет су "злићи" из Новог и црногорске пљачкашке дружине напали конавоска села.⁴² Страдале су, углавном, Мокрине. Потјерано је 350 грла ситне и крупне стоке, а уз остали плијен су одведени "једна верена мома и један 16-годишњи младић".⁴³

Брзином ове акције били су изненађени Дубровчани, и поред тога што су били обавијештени о њој те се припремали за одбрану. Но, пљачкаши су их предуприједили и одбрамбена акција је закаснила.⁴⁴

Слиједили су оштри протести санцак-бегу за Херцеговину. Дубровачка Република је тражила да се поведе строга истрага над турским угледницима у Херцег-Новом, који су умијешани у овај посао, као и у многе раније.

Сем захтјева за кажњавањем: Главовића, Хаџиалјића и Омера Кочића, додати су и други. Потврђено је да су са њима виђени Бего Хаџиалјић и Омер Мали (из села Крушице), те захтијеване оштре мјере према свима.⁴⁵

Јуна исте године Дубровчани су писали и скадарском санцак-бегу Хасану, молећи да их сачува од упадица из Црне Горе. Наведена је и штета од 800 грла ситне стоке и 10 волова, коју су им, уз остало, нанијели: Перо Вучићевић и његов имењак Перо Вукићевић.⁴⁶ Но, сви покушаји на обуздању нијесу имали ефекта. Настављали су се и касније упадничко-пљачкашки акти. Наредних година (1666. и 1667),⁴⁷ сем црногор-

⁴⁰ Какав је био однос Венеције са херцеговачким, брдским и црногорским племенима средином 17. вијека видјети: Г. Станојевић, *Однос Венеције са херцеговачким, брдским и црногорским племенима од ојсаде Кошора 1657. до почетка Морјејског рата* - Гласник САН, 1958, X, 4, стр. 512.

⁴¹ Б. Храбак, *Уједи...*, 42-44.

⁴² Треба имати у виду да је бивало (како раније тако и касније) током дужег периода и других сукоба са Турцима и Дубровчанима од стране Ришњана, Кривошијана и осталих, из разних повода. Након тога би наступили умири. Видјети: Г. Станојевић, *Умир између Ришњана, Кривошијана и леденичара са Турцима из Херцеговине*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 1987, књ. 49-50, 1-4, стр. 32-38, 80.

⁴³ Б. Храбак, *Уједи...*, 44.

⁴⁴ Б. Храбак, *Уједи...*, 44.

⁴⁵ Исто, стр. 44.

⁴⁶ Б. Храбак, *Уједи...*, 44.

⁴⁷ Не треба губити из вида да су упадници били, у ствари, разбојничке дружине, које су тако налазиле лак извор зараде. Међутим, немогуће их је сврстати са најсиромаш-

ских упадника и њихових сарадника Турака и других, јављају се и влашке чете из Херцеговине са турским старјешинама. И у Дубровнику је наступила невоља око идентификације (макар и приближне) починилаца злодјела. Ово посебно зато што су новоорганизовани пљачкаши почели себе називати Црногорцима, како би укрили своје трагове.

Почетком септембра 1666. године, једна таква влашко-турска скупина са Омером Чапровићем, напала је Ђуриниће и Вишницу (села близу Дубровника) и потјерала велики број грла стоке. Смртно је рањен и један сељак. Сличних примјера је више. Те су године и иначе биле критичне за Дубровачку Републику. Околу крстаре чете из Црне Горе, сарађују са турским доглавницима, дајући им дио плијена, а јачају влашко-турске дружине. Стока се одгони, други иметак развлачи, а падају и људске главе.

Уза све те несреће, 6. априла 1667. године Дубровник погађа разорни земљотрес. Остаје пустош и настаје метеж, а уто пристижу и "Црногорци, који се групишу у близини дубровачких међа, са циљем да опљачкају град и да у рушевинама и од погинулих покупе ствари од вриједности".⁴⁸ Тада преостали дио властеле тражи турску заштиту од 300 војника из Сарајева, који би одбили пљачкаше и сачували преосталу имовину у граду.⁴⁹

Захтјев за заштиту од насилника из Црне Горе упућен је, крајем маја, и новском санцак-бегу. У захтјеву се тражи да, за своја недјела, починиоци буду кажњени. Овај је, заиста, интервенисао. (Вјероватно из бојазни од виших турских инстанци.)

Убрзо је дошло до окршаја са 100 напасника из Црне Горе, од којих је заробљено 28, а погинула су и два опасна четовође браћа Главовићи. Преостали су се спасли бјекством у Црну Гору. Чак су бацили и оружје. Међутим, санцак-бег није добио накнаду од Дубровчана, како је очекивао, па је припријетио да ће убудуће дозвољавати Црногорцима плијењење дубровачких посједа.⁵⁰ Али, поред свега, било је узалудно. Дружине су бројчано ојачале, а жеља за богатим плијеном замрачила им је остале видике. Срљали су у нове пљачке и злочињења, не презајући (као и раније) ни од веза са Турцима, само да би им такви подухвати успјели.

На жалост, толико "савезништво" са турским првацима није ни по чему "указивало о борби за крст часни и слободу златну, него о мно-

шњијим слојем становништва у Црној Гори, које се каткад (услјед тоталне немаштине) чак и групно исељавало тражећи боље услове за живот. О таквим сеобама видјети: Г. Станојевић, *Насељавање Истје у 18. вијеку, с осврћом на исељавање из Црне Горе и црногорског приморја*, Историјски записи, 1965, XVIII, књ. XXII, 3, стр. 429-467. Такође: Г. Станојевић (критика), Мирослав Бартоша, *О неким основним проблемима ишв. словенске колонизације Истје*. (Радови Педагошке академије у Пули, Пула 1968, стр. 96-121); *Један прилоз насељавању Истје у 17. стољећу*, Хисторијски зборник, 1966-1967, XIX-XX, стр. 467-468.

⁴⁸ Б. Храбак, *Уиади...*, 45.

⁴⁹ Ј. Радоњић, *Дубровачка акџа и ѿвевље*, књ. III, 2, Београд, 1939. године, стр. 761-763.

⁵⁰ Радован Самарџић, *Борба Дубровника за оѿстѿанак, ѿсле великог земљотреса 1667. године*. Архивска грађа, Београд 1960, стр. 106, 108 и 109.

го материјалној сврси подхвата".⁵¹ Приликом пљачкања заиста није било разабирања. "Црногорци су се набацили на дубровачка села те само гуле сиротињу",⁵² што је мимо било какве помисли о нечему ослободилачком. Напротив, то су групни, чисто разбојничко-пљачкашки, походи.

Велика је несрећа што су, услед недовољне одбране, ови терени постали релативно лак извор зараде, те су се охрабрили и у таква зла увукли и они који то раније нијесу намјеравали. Осокољени тиме, и многи Херцеговци формирају своје дружине. Тада је посебно активна чета Зупчана са Грујицом Вуковићем, која сарађује са онима из Црне Горе, али и са Власима и Требињцима.

Дубровачка влада је затражила од љубињског кадије да ријеша спор са Новљанима и казни их. Ови, да би избјегли одговорност, упућују им писмо (ћирилицом), овјерено са 38 турских печата ("мухурова"). Оправдавајући се да немају било какве везе са Црногорцима, тврдили су да се у томе неће наћи јер то "нијесу учинили неголи Црногорци, који су и нама крвници, међу којима се и данас находи од наше браће 45 глава. А на нас кривицу црногорску одмећете".⁵³ Да је оволико правдање имало разлога, види се из податка по коме су султанови поданици оптужени за погибију 17 њихових људи, пљачку 13 села и одгон 30 хиљада грла стоке.

Новљани су се, по сваку цијену, жељели представити отменијима од осталих, како би се отклонила било каква сумња на њих. Стога у писму напомињу да као јунаци и не мисле светити своју браћу ради дубровачких коза, већ како то захтијева достојанство ратника. Сем тога, било какву акцију не мисле предузимати без царске заповијести, његовог везира или већила.

Овако срочен одговор имао је за циљ одбацивање помисли на ма какву сарадњу, мада је она, поред свега, била очита. То се поготову показало касније, настављајући се не само до краја 17. вијека него и у 18, и то још организованије.⁵⁴

Дубровчани су преко својих агената предупређивали намјере, мада чешће не и ефикасно. Стога се прибјегавало "дипломатским рјешењима", тј. поткупљивању познатих личности, али и виших турских доглавника.

Наредна, 1668. година (док се Дубровачка Република није била ни из близа опоравила од стихије која ју је задесила) била је карактеристична по још организованијим, бројнијим и боље повезаним акцијама, како са Турцима тако и са херцеговачким (посебно зубачким и требињским) четама. У циљу добијања већег плијена, наставља се црногорска сарадња са Грујицом Вуковићем. Али пошто је овај, фебруара 1669, ухваћен и убијен, није много потрајало они су промијенили партнере.

⁵¹ Б. Храбак, *Уједи...*, 44.

⁵² Исто, стр. 44.

⁵³ Р. Самарџић, Исто, стр. 257-258.

⁵⁴ Према томе, нема ни помисли о спонтаним или случајним упадима, поготову не о било каквом ослободилачком виду хајдучије и наводном осветничком духу. Управо, он се тада и није био развио, како би романтичарски историографи то жељели представити.

Умјесто сарадње са Грујичином браћом и осталом му дружином, већ од маја исте године прелазе на страну њихових противника. Повезују се са перашким и другим хајдуцима те рисанским Турцима, и окрећу се против Новљана, плијенећи им 2 хиљаде грла стоке.⁵⁵ За овај подухват добили су џебану и другу опрему од Омера Кочића и његових сарадника, чиме се потврдило међусобно повјерење. Али на жалост, и освједочила њихова искључиво разбојничко-пљачкашка активност.

Акције су настављене и последије закључења мира између Млечана и Турака 1670. године. Изгледало је да ће локални Турци прекинути сарадњу са црногорским пљачкашима, но то се није обистинило. И касније су заједнички упадали у Конавле. Средином марта 1672, приликом једног таквог упада, ухваћен је неки Никола Иванов из Црне Горе (Скоњев До), који је открио виновнике акција у овом разбојничком послу из претходних дана.

Примјетно је да се поред српских имена⁵⁶ налазио и знатан број турских.⁵⁷ Пљачкањем стицано богатство коришћено је понекад и за подмићивање главнијих турских старјешина, па и самог херцеговачког санџак-бега. Након тога би се овај, пред дубровачким властима, извлачио да није кадар војевати против њих.⁵⁸ Тако су ови, у спреси са једнима или другима, прежали погодне прилике и настављали по старом.

Не треба заборавити да о Црногорцима нијесу имали добро мишљење ни Турци који су са њима сарађивали или у пљенидбу одлазили. "Повјерење" са обје стране било је, по свему судећи, срачунато само на пљачкашке походе. У служби Дубровчана, како да се одупру упадницима, укључио се тада и перашки капетан Кристофал Змајевић дајући им савјете. По њему, требало је да они организују и добро потуку нападаче, како црногорске тако и Зупчане, чиме би се ови за неко вријеме оканили оваквих послова. Очито, није схватио да су упади ових срачунати искључиво на пљачку те да ће се извођачи таквих акција јављати независно од губитака које би нека друга дружина имала.⁵⁹

У вријеме Морејског рата⁶⁰ (од 1684. до 1699. године), присуство Црногораца у тада источним крајевима Херцеговине је видно, али су им нападачки импулси према Дубровнику далеко слабији. Разлози се траже у њиховом укључивању на страну Млечана⁶¹ и узимању учешћа прили-

⁵⁵ Р. Самарџић, цит. дјело, стр. 451 и 452.

⁵⁶ Оваквих примјера било је не само приликом пљачкања Дубровчана него и на другим крајевима.

⁵⁷ Хади-Ризван Агић, Хусејин, Даут, Мустафа, Мехмед (Ришњани), Хаџија Салија (из Зубаца), Дурмиш Бећировић (из Требиња) и други који су уз Радојицу Вукова Павлићевића, Јована Бојовића и многе, били само окорели зликовци, као и остали упадници из Црне Горе, не само тога времена већ и више од два наредна столећа. Видјети: В. Винавер, *Дубровачка џиџовина...*, н. дј. стр. 219.

⁵⁸ Исто, стр. 219.

⁵⁹ Б. Храбак, *Ујади...*, 54.

⁶⁰ О учешћу херцеговачких племена у овом рату видјети: Г. Станојевић, *Прилози о учешћу никшићког племена у Морејском рату*, Историјски записи, 1962, XV књ. XIX, 1, стр. 65-75.

⁶¹ Г. Станојевић, *Далмација у Морејском рату*, Београд 1962, стр. 83.

ком ослобађања Херцег-Новог од Турака 1687. године. Да би се боље разумјела међународна збивања у окружењу Црне Горе за вријеме Морејског рата, која су морала имати одраза и на понашање Црногораца, треба се осврнути на улогу Дубровника у овом времену.

Познато је да је Дубровачка Република, плаћајући одређени данак Турцима, за узврат имала значајне повластице, између осталог и слободну трговину по широким просторима великог османлијског царства. Зато је овај формални турски поданик фактички био слободан и од таквог положаја имао је више користи него штете. Стога ни у Морејском рату није искрено ишчекивао побједу над Турцима, мада то не значи да су му они били блиски. У питању је искључиво трговачка рачуница. Ти разлози водили су их супротно од општих интереса које је овај дио Европе очекивао од разбијања отоманске царевине.

Међутим, у свакој прилици, па и у овој, имали су резервна рјешења. Тако је било и када је постигнут уговор између Венеције и Беча. Преко својих посланика успјели су⁶² да (ласкаво честитајући аустријске побједи) издјејствују заштиту моћне Аустрије за свој град. Тако су били у могућности да се на препреден (вишеличан) начин понашају и у односу према Млечанима. На једном крају су, активно, али прикривено, помагали Турке у борби са Венецијом, на другом се претварали за млетачке пријатеље, а на трећем (тј. у Херцеговини) бунили становништво да иде са ћесаром а не са Млечанима. Овако су радили и пред чињеницом да им (услед прихватања аустријске заштите) није пријетила никаква опасност. Таква тролична игра Дубровнику је обећавала калкулантску сигурност. Наиме, ако побиједи Турци, остаје њихов "пријатељ". Изгубе ли, добија другог покровитеља и (што је додатно важно) у било којем од ова два случаја има сигурну трговину као такмац Венеције. Према томе, перфидно је стваран план за потенцијални сукоб Млетачке Републике и Аустрије, као и увлачење српског народа са патријархом Арсенијем III у рат (1689).⁶³

Посебна упорност Дубровчана на бечком двору била је од 1686. године, тј. пошто је Аустрија освојила Будим. Тамо су ширили пропаганду како је Херцеговина угрожена од млетачких злостављања становништва, те да је ово војводство Светог Саве, заједно с Босном, увијек било саставни дио Србије, која је иначе на њиховој страни у борби против Турака.

Примамљивост оваквих тврдњи била је велика, тим више што је Беч ионако циљао да се што дубље зарије у Балкан, а посебно да заузме и читаво Полуострво.

Зашто је мала Република испод Срђа (Дубровник) толико инстинтирала на присуству аустријских снага у Херцеговини? Одговор је посебно у бојазни да ће Млеци заузети Херцег-Нови и преко Боке се инфилтрирати у Херцеговину, чиме би било угрожено дубровачко залеђе,

⁶² У овом посредовању учествовао је и шпански посланик.

⁶³ Јован Н. Томић, *Патријарх Арсеније III Црнојевић према Млечанима и ћесару 1685-1695. године*, Београд 1906. - Из Гласа LXX Српске Краљевске Академије, стр. 74-75 (10-11).

а такође сужени и остали маневарски простори. Из такве бојазни су обећавали и новац и војничку помоћ Аустрији. Али, ови су такве (иако прирамљиве) понуде одгађали за касније.

Да би Дубровчани осјетили сигурност у његовој заштити, бечки двор је тамо послао пуковника Корадина. Иако су овом дате инструкције да се не упушта у непријатељство са Млечанима, он је потајно обављао послове по налогу Дубровника и подстицао становништво на стављање "под заштиту ћесарову".⁶⁴ Но, активност Дубровчана ни тиме није била исцрпљена. Праћен је сваки покрет Млечана и о томе су извјештавали Турци. Упућивани су им помоћ и оружани људи, који су самостално, или повезани са хајдучким четатама, нападали турска села, а затим Турке обавјештавали како су то учинили Млечани. При нападу на Млечане овима су додавали глас да су то урадили турски пљачкаши. Основно до чега им је било стало да не дође у венецијански посјед био је Херцег-Нови. Стога су Турцима (који су се у граду налазили) додавали оружје и храну ради сигурније одбране. Међу осталим становништвом су ширили пропаганду да ће, кад дође "војска моћног ћесара", они преузети власништво над имањима која су турска и уз то "примати плате и уживати свако добро".⁶⁵

Сваковрсна дубровачка активност (као и пуковника Корадина) нарочито се појачала послје 1687. године, кад је Херцег-Нови заузет од Млечана. Ови су ишли толико далеко да су потајно тврдили како је то град "угарске круне", док су јавно упућивали честитке провидуру за Далмацију на рачун млетачких успјеха. Истовремено су наговарали становништво да не прихвата млетачку власт, већ да се држи Турака док приспије ћесарова војска јој приђу.

Млечани су били обавијештени о свему, али су се понашали тако дипломатски лукаво као да је све у најбољем реду. Ово особито зато што је тада моћна Аустрија била значајан фактор у Европи, те нијесу жељели било какав конфликт са њом. Но и поред свега, покушај Дубровчана да заврбују нека црногорска (посебно катунска) племена за борбу са Млечанима није имао виднијег успјеха.

Истина, као и раније, послје Кандијског рата, кад се Црногорци масовније "одају четовању"⁶⁶ и упадању ради пљачкања на млетачку територију и у Херцеговину, то чине и даље. Пљачкашке дружине крстаре и отимају не правећи разлике, али неке организоване и јаче акције, мимо за њих уобичајених, нијесу забиљежене. Напротив, Млечани су искористили расположење племенских главара у Црној Гори, помажући их оружјем и новчано да се нађу на њиховој страни против Турака. У овоме су имали више успјеха и из разлога што су одржавали добре везе са патријархом Арсенијем III Чарнојевићем, на кога су се ослањали. У ствари, те везе су ојачале још од 1685. године, кад је на владичански трон у Цетињу постављен Висарион Бориловић.

⁶⁴ Ј. Томић, Исто, стр. 77 (13).

⁶⁵ Исто, стр. 78.

⁶⁶ Г. Станојевић, *Јужнословенске земље у млетачко-турским ративима*, Београд 1970, стр. 301.

Томић тврди да је овај владика хиротонисан од стране патријарха Арсенија III у тај свештенички чин по захтјеву Млечана.⁶⁷ Ипак се не може са сигурношћу говорити да су патријархове везе с Млечанима биле нарочито велике, јер нема докумената који би потврђивали неке значајније заједничке активности. Сигурно је да је овај поглавар Српске православне цркве тражио разне начине како да дође до чвршћег духовног (ако не могне и општеослободилачког) повезивања свога српског народа. Више је вјероватно да је владика Висарион по многим питањима (нарочито у вези са одласком овог код цариградског патријарха и доласком на Порту) желио Млечанима објаснити да му активност није уперена против њихових интереса.

Патријарх Арсеније III се трудио да не наруши односе ни са Бечом, а ни да се појави као отворени непријатељ Турака. То се види и из савјета који је подијелио племенским главарима Црне Горе, што су (на његов захтјев) дошли у цркву Светог Луке у Никшићу.⁶⁸ Према предложеним упутствима требало се више држати веза са Млечанима. У том смислу је и дао изјаву турском изасланику, капетану Соколовићу, који је био задужен да их придобије. Изјавио је да је народ примио заштиту Млетачке Републике, а прваке племена упутио да не вјерују Соколовићевим обећањима. Ово је важно знати да би се боље разумјели каснији односи Црне Горе и Млечана, чији је утицај тамо растао и почетком 18. вијека уродио прихватањем гувернадурства.

Зато је разумљиво што Дубровчани, још током Морејског рата, сматрају Црногорце за "људе новог млетачког освајања".⁶⁹ Управо, тада су се у борбе укључила и друга племена те су гравитирала Црној Гори, а такође Клименти и Кучи. То је знатно појачавало снаге које су се бориле против Османлија.⁷⁰ Неки су одржавали и тјешњу сарадњу са Бајом Пивљанином.⁷¹

Црногорци су, рекло би се, тим учествовањем на страни Млечана показали стремљење за ослобођење од Турака, али кад се посматра из другог угла - долази се до противурјечности у њиховом дјеловању. Тако, док на једној страни сарађују са противницима Турака, на другој нападају и пљачкају устанике у Херцеговини, који се дижу на ослобођење од азијатских освајача. Устаници Никшића, нпр. током марта 1687. године морају давати отпор, осим Турцима и Црногорцима, још Бјелопавлићима и Озринићима.⁷²

Није боље прошао ни имућни сточар Лохета, који је као хајдучки харамбаша у сукобу са Турцима погубио 53 њихова војника преотев-

⁶⁷ Ј. Томић, *Две расправе из историје Црне Горе*, Земун 1901, стр. 6 и 7 уз примједбе 2. 3. и 4.

⁶⁸ Јован Н. Томић, *Патријарх Арсеније III Црнојевић према Млечићима и ћесару 1685-1695. године*, Београд 1906. - Из Гласа LXX Српске Краљевске Академије, стр. 108-109 (44-45).

⁶⁹ *Историја Црне Горе* (Станојевић) III књ, том 1, Подгорица, 1975, стр. 186.

⁷⁰ Историски архив Котор (ИАК) - Управно-политички материјали (УПМ) I, 356 и 357 (12. 05. 1684).

⁷¹ ИАК (УПМ) I, стр. 41 (18. 04. 1685).

⁷² ИАК (УПМ) VI, 160.

ши им плијен од 500 говеди и 2 хиљаде грла ситне стоке. "Шићар" је склонио у Пјешивце као помоћ устаницима. Но, Црногорци му све опљачкаше и дружину разбише, а он побјеже у Боку да сачува главу.⁷³

Крајем Морејског рата црногорски упади на дубровачку територију су чешћи, а у 18. вијеку⁷⁴ четовања по сусједству, тј. по пограничним теренима, скоро су им непрекидна.

Prof. Čedomir LUČIĆ, Ph.D.

*ACTIONS OF SEIZURE OF GOODS FROM THE TERRITORY
OF MONTENEGRO AT THE END OF 16th AND IN THE 17th CENTURY*

The Summary

At the end of the 16th, and especially during the 17th century there were numerous actions from Montenegro on the territories of Herzegovina and Dubrovnik. Those were the actions of seizure of goods, which had provoked the strong reactions of the inhabitants and authorities of the Republic of Dubrovnik.

By the end of the war for Morea, the attacks of Montenegrins against the territory of Dubrovnik had become more often, and during the 18th century, the attacks in the neighboring regions, i.e. border regions were almost constant.

⁷³ Исто, стр. 165.

⁷⁴ Дубровчани су прихватили чак и плаћање годишњег износа Катунјанима, само да се окану упада на њихову територију. Видјети: *Историја Црне Горе* (Станојевић), књ. III, св. 1, стр. 236 и 240. Такође, Б. Храбак, *Уиједи...*, стр. 55 и 56.